

Posudek na diplomovou práci Šárky Vašákové Přepínání jazykových kódů u Brňanů

Posuzovaná diplomová práce se věnuje pozoruhodné problematice a je dokladem toho, že české sociokulturní prostředí může generovat zajímavá lingvistickoantropologická témata. Autorka se zabývá komunikačním prostředkem, který je označován jak v érické, tak v etické perspektivě jako hantec. Jejími výzkumnými „otázkami“ jsou: 1. „Hantec jako přirozený prostředek ke komunikaci“ (tedy v jaké míře je hantec přirozený komunikační prostředek), 2. „Jak se proměňovalo používání hantecu v čase“ (s. 34). Jinými slovy, jde obecně o výzkum vývoje funkcí tohoto komunikačního prostředku. I sám titul indikuje významné (socio)lingvistické zaměření výzkumu, totiž přepínání jazykových kódů. Nejzajímavější a nejzdařilejší je však autorčina práce spíše tam, kde je zakotvena v její „mateřské“ disciplíně, totiž (lingvistické) antropologii. Mám na mysli především četná pozorování týkající se užívání hantecu ve vztahu k sociální identitě jeho mluvčích. Zajímavé a inspirativní jsou také autorčiny popisy prožitků výzkumu a jejího komunikačního chování (reflexivní přístup) v různých výzkumných situacích.

Bohužel však práce trpí i řadou nedostatků a nelze se ubránit dojmu, že byla – alespoň pokud jde o její stránku formulační – „šita poněkud horkou jehlou“.

Za zásadní problém považuji to, že existenci hantecu autorka spíše předpokládá, než aby ukazovala, resp. aby nejdříve ukázala, „co to hantec je“ (jeho strukturní vlastnosti). To je patrné na dvou úrovních – zřejmá je autorčina bezradnost, jak tento komunikační prostředek vůbec kvalifikovat. V práci je hantec kvalifikován několika způsoby, a to jako slang, místní dialekt (např. s. 8) nebo etnolekt (např. s. 40). Ještě větším problémem je to, že hantec je kladen do protikladu k „obecné češtině“ (přepínáním jazykových kódů autorka míní právě přepínání mezi hantecem a „obecnou češtinou“), aniž autorka vymezila, co obecnou češtinou míní. Slang, dialekt, etnolekt a obecná čeština jsou přitom zavedené odborné termíny (viz např. Karlík, Nekula, Pleskalová 2016), a je tedy třeba s nimi jako s termíny zacházet. V rovině deskriptivní je to pak vidět na ukázkách jazykových dat. Viz např. tento fragment z s. 74, který autorka prezentuje jako „hodnotná data“.

Já: „Já bych se moc necamrala. Budó zas samý věci z mediny a budeme nahrání.“

Co tady je hantec? Toto všechno? Nebo jen sloveso „camrat se“? Koncovka „-ó“ v „Budó“ odkazuje k místnímu moravskému nářečí, koncovka „-ý“ v „samý“ k obecné češtině („medina“ je obecněčeský lexém) a koncovka „-í“ v „nahrání“ odkazuje k místnímu moravskému nářečí, resp. ke spisovné češtině.

V této souvislosti si kladu otázku, co si má čtenář představit pod „výhradním mluvením hantecem“, které předpokládá tato autorčina formulace: „V této chvíli mluvili moji informátoři výhradně hantecem.“ (s. 68)

S uvedenou rovinou deskriptivní souvisí i jeden závažný problém metodologický, a to v jaké míře můžeme důvěřovat autorčině prezentaci shromážděných jazykových dat. První věcí je to, že autorka explicitně nepoužívá žádný transkripční systém, např. běžný v konverzační analýze, kterou zmiňuje v teoretické části. Druhou věcí je to, že neuvádí, jak citovaná jazyková data zachytila. Obecně sice tvrdí, že „diktafon ... nepoužívala. Moji informátoři s tím nesouhlasili.“ (s. 36), ale data jsou často prezentována s takovou detailností, že buď toto tvrzení neplatí absolutně (viz k tomu i s. 47), nebo tato data rekonstruovala alespoň částečně popaměti, což se jen stěží mohlo obejít bez chyb.

Na hranici únosnosti je místy autorčin vyjadřovací styl, který – hlavně v závěru práce - spíše připomíná pokleslou publicistiku než jazyk analýzy. Viz např. úvodní věty jejího Závěru:

„Pamětníci sice nadávají na mladou generaci, prý jí tradice nejsou svaté. Nicméně je důležité říci, že hantec měl v jejich době, v šedesátých, sedmdesátých letech úplně jinou funkci. Spojoval je proti společnému nepříteli-bolševiku. Byla jiná doba, jiné možnosti. ...“ (s. 84)

Vedle publicistických banálností autorka v práci předkládá i řadu domněnek (a jako takové je dokonce prezentuje) či spekulací. Místo „zjistila jsem, že ...“ autorka píše „myslím si, že ...“, „dle mého názoru ...“ (s. 86) Od deskriptivní práce tak rychle přechází k problematickým formulacím preskriptivním (na s. 87 je i nedokončená věta začínající „Jsem toho názoru, že“).

Pokud jde o práci s odbornou literaturou, autorka v teoretických částech podrobně reprodukuje i zahraniční literaturu, kterou pak v analytických částech nevyužívá (např. o konverzační analýze). Na druhé straně opomenula literaturu, která je v ČR snadno dostupná a která jí mohla dobře posloužit. Mám na mysli zejm. toto:

Auer, P. (2014): Jazyková interakce. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. (2016). Nový encyklopedický slovník češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. [volně přístupný na <https://www.czechency.org/>; v něm viz zejména hesla k sociolingvistice: <https://www.czechency.org/slovník/cat/sociolingvistika>]

Wilson, J. (2010): Moravians in Prague. A sociolinguistic study of dialect contact in the Czech Republic. Frankfurt am Main: Peter Lang.

Závěrem: Posuzovaná diplomová práce je v celku zajímavým příspěvkem k lingvistické antropologii České republiky. Protože však má i řadu koncepčních a formálních nedostatků, navrhuji ji hodnotit známkou dobře.

V Praze 13.8.2017

Doc. Jiří Nekvapil
Ústav obecné lingvistiky, FFUK
nám. Jana Palacha 2
11638 Praha 1